

”

Потапенко С. Дидактичні особливості використання наочності у розвитку словника дітей з загальним недорозвиненням мовлення. *Освіта. Інноватика. Практика*, 2022. Том 10, № 4. С. 37-41. DOI: 10.31110/2616-650X-vol10i4-005

Potapenko S. Dydaktychni osoblyvosti vykorystannia naochnosti u rozvytku slovnika ditei z zahalnym nedorozvynenniam movlennia [Didactics features of the use of evidentness are in development of dictionary of children with the general exaltation of broadcasting]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka – Education. Innovation. Practice*, 2022. Vol. 10, № 4. S. 37-41. DOI: 10.31110/2616-650X-vol10i4-005

УДК 376:81+159.92

DOI: 10.31110/2616-650X-vol10i4-005

Софія ПОТАПЕНКО

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна

<https://orcid.org/0000-0001-9550-4954>

sofia580101@gmail.com

Науковий керівник:

Віталій БОНДАР

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна

ДИДАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ НАОЧНОСТІ У РОЗВИТКУ СЛОВНИКА ДІТЕЙ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

Анотація. Публікація актуалізує питання корекції загального недорозвинення мовлення у дітей старшого дошкільного віку та висвітлює вплив різних методик наочності на мовленнєвий розвиток дитини. Розширення словникового запасу дітей відіграє важливе значення у розвитку дитини тому що мовлення це – адаптація у суспільстві за допомогою обміну інформацією. Значну роль у формуванні мовлення займає рання діагностика мовленнєвих проблем та способи їх усунення. Тому використання наочних методик значно сприяє розвитку та корекції мовлення у дітей. У статті розглянуті особливості формування та розвитку словника у дітей дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення за допомогою використання наочності. Діти означеної категорії зазнають труднощів через недостатній рівень розвитку мовлення, який багато в чому визначається недостатністю словникового запасу у оволодінні читанням, письмом та рахунком, а також у процесі розвитку комунікативних умінь та навичок. Ці фактори актуалізують дослідження дидактичних особливостей використання наочності у розвитку словника дітей із загальним недорозвиненням мовлення та вплив на його збагачення та активізацію застосування у корекційно-розвивальній роботі наочного моделювання, прийомів мнемотехніки. Під час проведення дослідження застосовувались еротичні та емпіричні методи. Робота містить огляд основних положень застосування наочності та окремих підходів для активізації словникового запасу, а саме методи наочного моделювання, мнемосхеми, мнемотаблиці та мнемодоріжки. Важливе значення має поєднання наочного моделювання з іншими корекційними методами, які спрямовані на формування у дитини знань, умінь та навичок для правильного та зв'язного висловлювання. Спираючись на практичні дослідження, вищезазначені методи є ефективними та сприяють збагаченню активного та пасивного словника у дітей з загальним недорозвиненням мовлення.

Ключові слова: загальне недорозвинення мовлення; розвиток словника; використання наочності; прийоми мнемотехніки; наочне моделювання.

Sofia POTAPENKO

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0001-9550-4954>

sofia580101@gmail.com

Supervisor:

Vitaliy BONDAR

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

DIDACTICS FEATURES OF THE USE OF EVIDENTNESS ARE IN DEVELOPMENT OF DICTIONARY OF CHILDREN WITH THE GENERAL EXALTATION OF BROADCASTING

Abstract. Publication updates the question of correction of general escalation of broadcasting for the children of senior preschool age and lights up the influence of different methodologies of evidentness on the speech development of the child. The expansion of the vocabulary of children plays an important value development of the child because this broadcasting is an adaptation in society using exchanging of information. A considerable role in forming broadcasting is occupied by early diagnostics of speech problems and methods of their removal. Therefore the use of evident methodologies considerably assists in the development and correction of broadcasting for children. In the article, the children of preschool age have the considered features of forming and developing of dictionary with the general escalation of broadcasting using the use of evidentness. The children of the marked category experience difficulty from the insufficient level of development of broadcasting, which is in a great deal determined by insufficiency of vocabulary in a capture reading, by a letter and account, and also in the process of development of communicative abilities and skills. These factors update research of didactics features of the use of evidentness in the development of a dictionary of children with the general escalation of broadcasting and influence on his enriching and activation of application in correction developing work of evident design, receptions of мнемотехніку. During realization, researches used erotica and empiric methods. Work contains the review of substantive provisions of application of evidentness and separate approaches for activation of vocabulary, namely methods of evident design, of mnemonics, mnemonic tables, and mnemonics. An important value has a combination of evident design with other correction methods, that is sent to forming the child of knowledge, abilities, and skills for correct and зв'язного

expression. Lean against practical research, the above-mentioned methods are effective and assist in enriching active and passive dictionaries for children with the general escalation of broadcasting.

Keywords: *common escalation of broadcasting; development of dictionary; use of evidentness; exceptions of mnemotechnic; evident design.*

Актуальність дослідження. Проблема формування словникового запасу дітей займає найважливіше місце в сучасній логопедії, а питання про стан словника при різних мовленнєвих порушеннях і про методику його формування та розвитку є одним з центральних питань. Необхідно підкреслити, що стан словника дитини впливає на інші складові мовлення, в тому числі на формування діалогічного і монологічного зв'язного мовлення. Використання наочності під час різних видів діяльності сприяє швидшому та якіснішому закріпленню понять, уявлень, позначених словом, та можливості словотворенню, що підвищує діалогічну та монологічну мовленнєву компетентність дитини. Отже, проблема корекції ЗНМ у дітей старшого дошкільного віку, підвищення їх мовленнєвої активності залишається актуальною, тому цей процес необхідно постійно удосконалювати, шукати нові підходи для його оптимізації.

Постановка проблеми. Оволодіння словниковим запасом дітей посідає провідну роль у процесі їх розвитку, адже мовлення – це спілкування, контакт між людьми, обмін думками і почуттями, інформацією, це інструмент мислення.

Основною формою самовираження дитини є слово. Слово допомагає зрозуміти себе як індивідуальність. Слово допомагає дитині пізнати навколишній світ. Отже, багатство словника є ознакою високого розвитку мовлення дитини. Тому в дошкільній педагогіці розвиток словника у дитини розглядається як одне з основних завдань розвитку мовлення, адже саме в дошкільному віці діти повинні оволодіти таким словниковим запасом, який легко дозволив би їм успішно навчатися в школі, спілкуватися з дорослими і однолітками, розуміти телевізійні та радіопередачі, а також літературу.

Дошкільний вік є найбільш сприятливим у розвитку і корекції мовленнєвих порушень. Через недостатній рівень розвитку мовлення, який багато в чому визначається недостатністю словникового запасу, неправильним вживанням слів, різкою розбіжністю обсягу активного та пасивного словника, діти з загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) зазнають труднощів у оволодінні читанням, письмом та рахунком, а також у процесі розвитку комунікативних умінь дітей, що впливає на успішність включення дитини у соціум.

Аналіз останніх досліджень. У наукових джерелах неодноразово піднімалася проблема особливостей розвитку лексики дітей, що мають мовленнєву патологію. Так, різним аспектам розвитку мовлення дітей-дошкільнят, у тому числі із ЗНМ, присвячені дослідження А. Богуш, Н. Гавриш, І. Луценко, Н. Луцан, Н. Пахомова, М. Шеремет та ін. Зокрема комунікативно-мовленнєвий розвиток особистості вивчали А. Богуш, Т. Піроженко, І. Мартиненко та ін.; фонетичні, лексичні та граматичні особливості дитячого мовлення на початкових етапах розвитку К. Крутій, Н. Рибніков, Ю. Руденко, Л. Трофименко та ін.; збагачення словника дітей раннього віку – Л. Алексєнко-Лемовська, Н. Луцан, Н. Чепелюк та ін.; особливості становлення та розвитку словника дітей – Н. Гавриш, Т. Постоян, С. Русова та ін.

Науковці підкреслюють важливість розвитку словникового запасу, граматичної будови, фразового та зв'язного мовлення у процесі формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей із ЗНМ.

Незважаючи на те, що на сьогодні створені теоретичні основи розвитку словника дітей із мовленнєвими порушеннями, до теперішнього часу практичні дослідження в цій області представлені недостатньо, зокрема й для розвитку словника дітей із ЗНМ у системі корекційної логопедії.

Мета дослідження – дослідити дидактичні особливості використання наочності у розвитку словника дітей із загальним недорозвиненням мовлення та вплив на його збагачення та активізацію.

Методи дослідження: вивчення, аналіз та узагальнення психолого педагогічної, методичної та лінгводидактичної літератури, спостереження за дітьми, педагогічний експеримент, кількісний та якісний аналіз.

Виклад основного матеріалу. Дошкільний вік – час стрімкого розвитку пізнавальної активності через спостереження за предметами і явищами оточуючої дійсності, предметно-практичну та ігрову діяльність.

Якщо в нормальному онтогенезі дитина здатна самостійно робити активні кроки на шляху пізнання, то діти із ЗНМ потребують посиленої стимуляції з боку дорослих, адже за дослідженнями Ю.В. Рібцун, «ЗНМ – це мовленнєве порушення, що проявляється у недостатній чи повній несформованості всіх складових мовленнєвої діяльності (фонетико-фонематичної, лексичної, граматичної), а також тих функцій та операцій, які забезпечують засвоєння мови (зокрема, мисленнєвих функцій і операцій, функцій сприймання, уваги, пам'яті та контролю різних модальностей), внаслідок дії шкідливих екзогенних або ендогенних факторів на різних етапах розвитку» [1, с. 3].

Це, в свою чергу, свідчить про важливість застосування наочності та випрацювання особливих підходів у її використанні для збагачення та активізації словника під час проведення корекційно-розвивальної роботи з дошкільниками з ЗНМ.

Повністю погоджуємося з твердженням Ю.В. Рібцун, що «наочність – це невід’ємна складова логопедичних занять, що допомагає зробити їх пізнавальними, цікавими та емоційно насиченими» [2, с. 32].

Під час проведення дослідження діагностика стану мовного словника дітей із загальним недорозвиненням мовлення здійснювалася за допомогою завдань методики В. Глухова, [3, с.30], а саме визначення обсягу та якості словника за спеціальною схемою. Був підібраний словник мінімум 250-300, та стимульна наочність [4, с.30]. Лексичний та наочний матеріал використовувався з дотриманням семантичного, лексико-граматичного та тематичного принципів, що допомогло з’ясувати представленість у словнику дитини слів, що позначають предмети, їх частини, дії, якісні характеристики предметів, а також з’ясувати розуміння та застосування дитиною слів, які визначали б просторово-часові відносини. Лексика була розподілена за тематичним принципом, складалась зі слів, які зрозумілі дітям з нормотиповим розвитком та доступні за складовою структурою.

Окрім того, проводилося спостереження за безпосереднім спілкуванням дітей під час логопедичних занять, режимних моментів та відмічалися характерні особливості використання слів у зв’язному діалогічному та монологічному мовленні. Розвиток та формування словника дітей дошкільного віку з ЗНМ здійснювався під час проведення дослідження у різних видах діяльності – ігровій, театральній-ігровій, освітній, використовувалися різні види наочності.

При проведенні формуючого психолого-педагогічного експерименту логопедичної роботи проводилася з метою формування та збагачення лексики, удосконалення навички граматично вірно будувати фрази з використанням нових слів, уміння змінювати слова, розподіляти їх по категоріям.

У роботі широко застосовувався метод наочного моделювання. «Цей спосіб полягає у тому, що мислення, думку дитини розвивають за допомогою спеціальних схем, моделей, мнемотаблиць які в наочній і доступній формі відтворюють сховані особливості та взаємозв’язки того чи іншого об’єкта (схеми-моделі), мнемотехнічні методи (мнемодоріжки, мнемотаблиці)». [5, с.36]

Наочне моделювання успішно використовувалися для повідомлення дітям різноманітних знань, а також як засіб розвитку розумових і мовленнєвих їх здібностей. В основі методу лежить використання заміни (моделі), яким можуть слугувати схеми, креслення, плани, умовні позначення, стилізовані й силуетні зображення, піктограми й інші предмети.

Формування навичок наочного моделювання відбувається в певній послідовності з постійним збільшенням частки самостійної участі дошкільників. Свідченням засвоєння матеріалу дітьми при переході від предметної моделі до наочно-схематичної стає здібність дитини діяти за інструкціями педагога без оформленої моделі. Цей вид роботи, на думку І. Стецюк, «повністю відповідає особистісно орієнтованій моделі навчання, за якою враховуються індивідуальні особливості дитини, допомагає встановити педагогу з дітьми оптимальні партнерські стосунки, створити атмосферу емоційної довіри та розкритості» [5, с. 17].

Робота з мнемотехнікою будується від простого до складного. Починаючи роботу з найпростіших мнемоквадратів, необхідно послідовно переходити до мнемодоріжок, і пізніше – до мнемотаблиць.

Зміст мнемотаблиці – це «графічне або частково графічне зображення персонажів казки, явищ природи, деяких дій та інших шляхом виділення головних смислових ланок сюжету оповідання» [7, с. 54].

Дітям пропонувалися такі завдання, як:

1) Добір дієслів до іменників, вживання дієслів у прямому та переносному значенні. Для цього використовувалися сюжетні малюнки за лексичною темою, картки-зображення дій (за асоціативним типом), спираючись на які, дітям було легше підібрати дієслово, в процесі гри уточнювалося пряме та переносне значення дієслова.

2) Робота з прислів’ями проводилася з таким алгоритмом:

Бесіда на тему прислів’я, обговорення пов’язаних з темою зображень, уточнення значень слів, з’ясування сенсу прислів’я, складання мнемосхеми до нього. Приклад наочності до прислів’я «Весна ледачого не любить» наведений на рис. 1.

Рис.1. Наочний матеріал до прислів'я «Весна ледачого не любить»

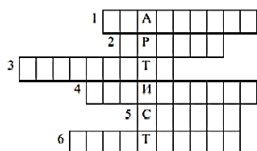
Головне, на думку В.М. Копилової, «потрібно передати умовно-наочну схему, зобразити так, щоб намальоване було зрозуміло дітям» [8, с. 28].

3) Мнемотаблиці-схеми використовувалися для збагачення словникового запасу, при навчанні складання оповідань з використанням нових слів, при переказах художньої літератури, при відгадуванні і загадуванні загадок, при заучуванні віршів.

Схеми-моделі широко використовувалися у режимних моментах: умовні позначення в календарі природи, графічне зображення фізкультхвилинок, дидактичні іграх.

4) Під час логопедичних занять застосовувалися кросворди як один із ефективних способів сприяння розвитку мовлення, словесно-логічного мислення та пам'яті дітей дошкільного віку. Кросворди використовувалися для активізації словникового матеріалу, використаного у театральній ігровій діяльності. Наведемо приклад кросворду на тему «Театр та мистецтво» (Рис. 2) [9, с. 151-155].

б) *Театральні професії.*

По вертикалі – слово, що означає головну театральну професію.

1. Хто пише п'єси для постановок у театрі?
2. Працівник театру, який накладає грим артистам.
3. Хто пише музику до вистав?
4. Головний керівник постановки вистави.
5. Працівник театру, який підказує слова акторам під час вистави.
6. Працівник театру, який відповідає за освітлення сцени.

Відповіді:

1. Драматург.
2. Гример.
3. Композитор.
4. Режисер.
5. Суфлер.
6. Освітлювач. Слово по вертикалі – артист.

Рис.2. Кросворд «Театральні професії»

Результати дослідження. Кількісний аналіз результатів показав, що після впровадження комплексу вправ для збагачення словника дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ з використанням наочного моделювання, мнемосхем, мнемотаблиць, результат виконання завдань значно покращився та виріс у відсотковому порівнянні з початковими результатами. Активність і доцільність застосування різних частин мови зросла у всіх видах мовленнєвої діяльності в цілому на 10,44-21,19%, що дозволяє стверджувати, що використання вищезазначених методів є ефективним і сприяє розвитку словника дошкільників з порушенням мовленнєвого розвитку, а також має вплив на становлення та розвиток зв'язного мовлення дитини.

Висновки. Логопедичний вплив при ЗНМ має завдання навчити дітей послідовно, граматично і фонетично правильно викладати свої думки, розповідати про події з навколишнього життя. Правильна організація навчання дітей із ЗНМ – дуже складна справа, тому поряд із загальноприйнятими прийомами цілком обгрунтовано використання спеціальних наочних дидактичних засобів, які сприяють розвитку словника, його актуалізації та уточнення. Застосування наочного моделювання у поєднанні з загальнозастосовуваними корекційними методами, спрямованими на збагачення, активізацію та уточнення словника, сприяє формуванню у дитини навички застосування у мовленнєвій діяльності різних частин мовлення, що в кінцевому результаті підвищує здатність дитини з загальним недорозвиненням мовлення зв'язно висловлюватися.

Список використаних джерел

1. Рібцун Ю. В. *Формування усного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальним мовленнєвим недорозвитком*: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2010. 42 с.
2. Рібцун Ю. В. Використання наочності в роботі з молодшими дошкільниками із загальним недорозвитком мовлення. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання*. 2010. № 4. С. 32–35.
3. Глухов В. П. *Формирование связной речи детей дошкольного возраста с общим речевым недоразвитием*. М.: АРКТИ, 2002. 144 с.
4. Малярчук А. Обстеження мовлення дітей. *Дидактичний матеріал*. Київ: Літера ЛТД, 2002. 104 с.
5. Боровик Л.О. Технологія наочного моделювання як засіб розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку. *Молодий вчений: педагогічні науки*, № 4 (92). 2021. С. 35 - 40
6. Стецюк І. Метод наочного моделювання в роботі з дітьми із ЗНМ. *Логопед*. 2012. № 3. С. 13-23.
7. Гайван Т. Я., Макарова С. М. *Логопедична робота з дітьми (із загальним недорозвиненням мовлення III рівня)*. Харків : Веста: «Ранок», 2008. 198 с.
8. Копилова О. В., Ткаченко В. М. *Використання символів у роботі з дошкільниками*: навч. посіб. Харків: Вид-во «Ранок», 2009. 56 с.
9. Алексєєнко-Лемовська Л. В. *Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку в театральній-ігровій діяльності*: монографія. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2021. 184 с.

References

1. Ribtsun Yu. V. *Formuvannia usnogo movlennia u ditei molodshoho doshkilnogo viku iz zahalnym movlennievym nedorozvytkom*: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.03. Kyiv, 2010. 42 s.
2. Ribtsun Yu. V. *Vykorystannia naochnosti v roboti z molodshymy doshkilnykamy iz zahalnym nedorozvytkom movlennia. Defektolohiia. Osoblyva dytyna: navchannia ta vykhovannia*. 2010. No 4. S. 32–35.
3. Glukhov V. P. *Formirovaniye svyaznoy rechi detey doshkol'nogo vozrasta s obshchim rechevym nedorazvitiem*. M.: ARKTI, 2002. 144 s.
4. Maliarchuk A. *Obstezhennia movlennia ditei. Dydaktychnyi material*. Kyiv: Litera LTD, 2002. 104 s.
5. Borovyk L.O. *Tekhnolohiia naochnoho modeliuvannia yak zasib rozvytku komunikatyvnykh zdibnostei ditei doshkilnogo viku. Molodyi vchenyi: pedahohichni nauky*, № 4 (92). 2021. S. 35 - 40
6. Stetsiuk I. *Metod naochnoho modeliuvannia v roboti z ditmy iz ZNM. Lohoped*. 2012. № 3. S. 13-23.
7. Haivan T. Ya., Makarova S. M. *Lohopedychna robota z ditmy (iz zahalnym nedorozvynenniam movlennia III rivnia)*. Kharkiv : Vesta: «Ranok», 2008. 198 s.
8. Kopylova O. V., Tkachenko V. M. *Vykorystannia symboliv u roboti z doshkilnykamy: navch. posib*. Kharkiv: Vyd-vo «Ranok», 2009. 56 s.
9. Aleksieienko-Lemovska L. V. *Zbahachennia slovnyka ditei starshoho doshkilnogo viku v teatralno-ihrovii diialnosti: monohrafiia*. Kyiv: Vydavnychi Dim «Slovo», 2021. 184 s.